

УДК [930.253:94](477.53)"1980/1991"

Т. П. ПУСТОВІТ*

**ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ПОЛТАВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ ПРО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ
ПОЛТАВЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1980-х –
ПОЧАТКУ 1990-х РОКІВ**

На основі архівних документів аналізується суспільно-політичного життя Полтавщини у період перебудови 1985–1991 рр. Автор подає своє бачення подій і демократичних перетворень у краї.

Ключові слова: документи; Полтавська область; перебудова; демократизація; національна символіка; незалежність України.

На думку науковців, відправним пунктом останнього періоду в історії СРСР став квітневий 1985 р. пленум ЦК КПРС, який наголосив на необхідності прискорення науково-технічного прогресу, аби привести “форми соціалістичного господарства відповідно до сучасних умов і потреб”. У доповіді щойно обраного Генерального секретаря ЦК КПРС Михайла Горбачова було вжито тоді новий термін “перебудова”, яка, за задумом партійних ідеологів, мала б поліпшити управління народно-господарським механізмом. Та за короткий час перебудова набула значно ширшого змісту і стала означати не тільки модернізацію усіх сфер суспільного життя, а й “очищення” соціалізму від багатолітніх негативних нашарувань.

До другої половини 1980-х рр. сподівання населення на поліпшення життя на місцях пов’язувалося насамперед із Москвою, перебудовою в центрі. Та проголошений КПРС курс на так звані “перебудову”, “прискорення”, “гласність” і “демократизацію” бажаних його ініціаторам наслідків не давав, і населення навіть невеликих міст швидко зневірювалося у всеспроможності центру та реальностях будівництва “світлого майбутнього”. Майже на очах руйнувалися основи, закладені колишньою імперією, а потім закріплені тоталітарним режимом СРСР. Разом із тим після чорнобильської аварії 1986 р. відкрилися інші екологічні злочини системи, як наприклад, забруднення навколишнього середовища, зведення шкідливих підприємств тощо.

Документи Державного архіву Полтавської області свідчать, що саме гострота невіршених екологічних проблем і спричинила у другій

* *Пустовіт Тарас Павлович* – заступник директора-начальник відділу інформації та використання документів Державного архіву Полтавської області, заслужений працівник культури України.

половині 1980-х рр. першу вибухову ситуацію в області. А поштовхом до соціального напруження стала публікація статті Леся Косиченка “Третье сожжение Камышей” в газеті “Сельская жизнь” від 26 лютого 1988 р. Кореспондент центральної газети цілком аргументовано бив на сполох у зв’язку з значним погіршенням екологічної ситуації у промисловому Кременчуці після пуску заводу білково-вітамінних концентратів, порівнював екологічні зрушення із самогубством.

За повідомленням секретаря Полтавського обкому КПУ “Про ситуацію в Кременчуці” від 19 березня 1988 р., після резонансної публікації у наддніпрянському місті сформувалася ініціативна група, яка вже 6 березня пікетувала Кременчуцький міськком КПУ з гаслами: “БВК – Чернобиль Кременчука”, “Геть БВК!”. Ініціативна група передала до міськвиконкому вимогу закрити завод БВК, посилити роботу щодо виконання природоохоронних заходів на інших підприємствах, найближчим часом покращити медичне обслуговування та постачання населення продуктами тваринництва¹. Аби зняти екологічну напругу в регіоні терміново, 9 березня 1988 р., була створена обласна комісія на чолі з заступником голови Полтавського облвиконкому Б. В. Чичкалом; для вирішення піднятих у Кременчуці питань приїхали розібратися у ситуації навіть гості із Києва – заступник голови Ради Міністрів УРСР В. Д. Гладуш, зав. відділу ЦК КПУ Б. І. Коробко, інструктор ЦК КПРС В. Г. Пахолков. До речі, комісією було зроблено невтішний висновок, що викиди в атмосферу від стаціонарних джерел підприємств міста за останні два роки збільшилися з 174,9 тис. тонни до 187,5 тис. тонн, переважно за рахунок кременчуцьких заводів – нафтопереробного, технічного вуглецю, ТЕЦ; обсяги викидів заводу БВК, приміром, за 1987 р. склали 118,6 тонни, у тому числі специфічного білку – 2,5 тонн².

Для місцевих владних структур такий організований виступ населення виявився досить несподіваним. Попри свою “самодіяльність” виступ показав, що органи влади відстають від динаміки суспільно-політичних процесів, які, немов ракові пухлини, визрівали на місцях.

Неспроможність партійно-радянської номенклатури сприймати реалії життя виявлялися і в питанні національного відродження. У цій площині компартія, уряд республіки продовжували проводити традиційну політику “інтернаціоналізму”, накреслену XXVII з’їздом КПРС, яка передбачала “послідовні здійснення ленінської національної політики” та “виховання непримиренності до будь-яких проявів національної обмеженості й національного егоїзму”. В результаті такої стратегічної лінії гасло національного відродження підняли не КПУ і уряд УРСР, а опозиційні сили, які почали масово з’являтися на політичній арені та набирати сили в Україні, у тому числі на Полтавщині.

Непроста, але почесна місія щодо національного відродження у Полтаві випала на долю культурологічного клубу “Рідне слово” (пра-

вонаступниками якого згодом стали Товариство української мови ім. Т. Шевченка, обласне об'єднання Всеукраїнського товариства “Прогрес” ім. Т. Шевченка), який заявив про своє існування в обласному центрі ще у жовтні 1987 р. Любов до рідної мови, національних традицій об'єднала тоді у невеличку громаду людей різного віку, соціального стану та професій. Біля її витоків стояли робітник комбінату “Полтавпромбуд”, колишній політв'язень Микола Кульчинський, літературознавець Петро Ротач, викладачі вузів Ольга Ганич, Ніна Жигилій, Віталій Покась, науковці Олександр Чирков та Михайло Дяченко. Згідно із прийнятим статутом, метою створення клубу було вивчення і популяризація української культури на теренах області.

Першими публічними заходами клубу “Рідне слово” стали: відзначення 174-ї річниці від дня народження Т. Г. Шевченка (упорядкування території біля дуба Шевченка у м. Полтава), збір підписів за державний статус української мови в 1989 р. (перші підписи серед полтавців, як не парадоксально, поставили тоді робітники-будівельники), проведення вечорів пам'яті видатних українських письменників В. Стуса, В. Симоненка, О. Теліги, О. Ольжича та ін.³ Поступово коло проблемних питань, порушуваних у середовищі інтелігенції, значно розширювалося. Під впливом бурхливих демократичних процесів, що відбувалися у Москві, Києві, Львові, Чернігові, публічні дискусії у найбільших містах області, передовсім відносно панівної ролі компартії в сучасному суспільстві, переносилися на вулиці і майдани міста й охоплювали все більше людей. “Гарячими” місцями таких зібрань ставали парки, майдани, де все своє невдоволення місцеві оратори переносили на партійну та радянську номенклатуру. Наслідків діяльності “Рідного слова” тоді не могли передбачити ні чиновники, ні так звані неформали: адже саме з цього культурологічного клубу незабаром “виросли” місцеві організації державницького спрямування “Зелений світ”, Меморіал, РУХ, “Прогрес”, “Союз Українок” й деякі інші громадські об'єднання.

Архівні джерела свідчать, що починаючи з весни 1988 р. діяльність неформальних організацій в Україні вперше набула мітингової форми. Не була винятком і Полтавщина, де стихійні мітинги, ініційовані лідерами місцевих неформальних об'єднань О. І. Келимом та М. Г. Кульчинським, почали періодично відбуватися у Полтаві, Кременчуці, Лубнах, Миргороді, Хоролі та ін. містах. Приміром, за інформаційними повідомленнями УМВС перші мітинги, у яких взяло участь близько тисячі чоловік, були організовані представниками неформальної групи “Демократизація” та клубу “Рідне слово” в обласному центрі 26 червня та 24 липня 1988 р.⁴ На мітингах піднімалися питання, пов'язані з соціально-економічним розвитком міста, ненормальною екологічною ситуацією, недоліками роботи у сферах обслуговування. Разом із тим промовцями висувалися і необгрунтовані претензії, висловлювалися

побажання, які не враховували реальної ситуації. До того ж, як повідомлялося в інформаційних документах обкому КПУ, на мітингах нерідко мали місце образливі вигуки на адресу окремих партійних працівників, радянських та адміністративних органів. За визнанням працівників партапарату, ці перші мітинги виявили серйозні недоліки в організаційно-пропагандистській роботі, в інформуванні населення з життєво важливих питань⁵.

Натхненником національного поступу ставала свідомо інтелігенція. Тож не випадково, що саме в її лавах розпочався рух, спрямований на сприяння перебудові, на перетворення її з урядової політики в усвідомленні дії народних мас. Організація, яка постала 1988–1989 рр. на Україні за ініціативою інтелігенції (у лютому 1989 р. в газ. “Літературна Україна було опубліковано проект програми Народного Руху України за перебудову) і увібрала в себе широкі верстви населення, так і називалася: Народний Рух України за перебудову. З цією силою народжувалося нове явище, осередок усіх опозиційних настроїв, альтернативна КПРС організація, що в певній мірі нагадувала народні фронти балтійських республік. І чим більше перепон чинилося партапаратом, тим чисельнішими ставали рухівські регіональні осередки, у тому числі й на Полтавщині, де 7–8 квітня 1990 р. була оформлена крайова організація (осередки НРУ на той час вже існували у Полтаві, Кременчуці, Хоролі, Лубнах, Великій Багачці, Лохвиці, Гадячі, Чорнухах, Чутовому, Решетилівці; ініціативні групи – у Козельщині, Кобеляках, Зінькові)⁶. Загалом же з появою такої масової громадсько-політичної організації як РУХ, в Україні створилася докорінно нова ситуація – з’явилася сила, яка змогла кинути виклик монополії партії на владу.

Спричинила в країні абсолютно нову політичну ситуацію і робота з’їзду народних депутатів СРСР. Населення все більше переконувалося в тому, що радянські органи влади ставали самостійними, а партапаратники не могли вже спрямовувати їхню діяльність (хоча органи радянської влади і продовжували очолювати компартійні керівники). Разом з тим робота з’їзду висвітлювалася у прямій трансляції радіо та телебачення і громадяни чи не вперше відчували себе учасниками історичних подій, побачили на трибуні людей, які промовляли “без папірця” про найгостріші і найактуальніші проблеми сьогодення. Крім того інші бурхливі політичні події, які відбувалися в Києві, Львові, Чернігові широко подавалися в ЗМІ, викликаючи значний резонанс на місцях. Напруженість грошового і споживчого ринку, зростання дефіциту на промислові та продовольчі товари, міжнаціональні конфлікти, нагромадження серйозних економічних проблем, екологічна ситуація, ріст злочинності – все це негативно впливало на настрої людей і викликало невдоволення ходом перебудовчих процесів. У більшості критика представників неформальних організацій щодо діяльності партійних

структур була правомірною, про що говорили на своїх зібраннях навіть самі комуністи. Так, на жовтневому 1989 р. пленумі Полтавського обкому КПУ зазначалося, що окремі міськкоми, райкоми партії відстають від динаміки суспільних процесів, діють мляво, запізнюються з оцінкою стану справ в економіці і соціальній сфері, виробленням реальних шляхів розв'язання проблем, не завжди ініціативні у вирішенні питань, що хвилюють людей. Крім того, з тривогою констатували доповідачі, зростає напруження в багатьох галузях народного господарства, не виконуються державні замовлення щодо найважливіших видів продукції, в тому числі нафти, залізної руди, вантажних вагонів, автомобілів і устаткування⁷.

Вже на січневому 1990 р. пленумі Полтавського обкому КПУ лідер місцевих комуністів О. С. М'якота зазначав: "Мітинги у Полтаві і Кременчуці показали, що значна частина членів обкому, міськкомів і райкомів партії бояться, або не бажають вступати в політичні бої. Не можна недооцінювати сил і можливостей самодіяльних громадських організацій. Треба нарешті всім зрозуміти, що зараз іде гостра політична боротьба за владу. І якщо ми самі не мобілізуємось і не переконаємо людей, то ми потерпимо поразку"⁸.

Природні глобальні політичні процеси керівники області сприймали і осмислювали по-різному. В цьому контексті певний інтерес може мати і думка одного з секретарів Полтавського обкому КПУ П. І. Матвієнка, висловлена ним також на обласному партійному пленумі 1990 р.: "Загострення суспільно-політичної ситуації в Полтаві і Кременчуці пояснюється й тим, що міськкоми, райкоми партії спочатку ігнорували наявність неформальних об'єднань, а потім перестали їх помічати. А обласний комітет партії, ідеологічний відділ не змогли довести необхідність перебудови у спілкуванні. плюралізмі різних політичних течій. Взагалі робота з неформальними об'єднаннями і на місцях, і в обласному комітеті партії – це той шматок роботи, який довго був на плечах тільки ідеологічних працівників, а вони його не витримали, і не могли втримати... Як не парадоксально, але ми не знаємо, давайте чесно признаємося в цьому, що ж ми побудували, яке суспільство, які ідеали повинні бути завтра теж в неясному для нас дні. Сьогодні ідеали розбиті, розкритиковані і, звичайно, з таким багажем нам, ідеологічним працівникам в першу чергу, важко спілкуватися з людьми, а наші непереконливі відповіді сьогодні лише дратують людей"⁹.

Компартійні органи, які до останнього часу зберігали розгалужену систему організаційних та пропагандистсько-агітаційних структур, наприкінці 1980-х років не могли вже володіти ситуацією, оскільки здебільшого діяли шаблонно, старими методами тиску, вольовими підходами, що нерідко викликало у населення зворотній ефект. Крім того загострились суперечності між первинними партійними організація-

ми і комітетами, разом з тим наростало непорозуміння між обкомами, міськкомаами, райкомаами партії та ЦК КПРС і його Політбюро. Чимало комуністів в області, навіть серед керівного складу, перебувало у стані розгубленості, не кажучи вже про багатьох рядових комуністів, які нерідко брали участь у акціях опозиційних режиму. Так, приміром, на установчому з'їзді РУХу, який проходив з 8 по 10 вересня 1989 р. у м. Києві Полтавську область представляло 25 чол., у тому числі з Полтави було 5 чол., Кременчука – 7 чол. Характерним було й те, що 5 представників з Полтавщини, які перебували на установчому з'їзді РУХу, водночас належали і до КПРС.

Втрата компартією України монополії на владу показувала її внутрішню слабкість. Фактично припинився приплив у партію свіжих сил, особливо молоді, і навпаки, досить масовим явищем став добровільний вихід з її лав робітників та інтелігенції. Про втрату авторитету комуністичної партії в Україні і зокрема в області промовисто свідчать статистичні дані. Так, протягом 1990 року з лав Полтавської обласної партійної організації, яка на 01.01.1990 р. налічувала 122 205 чол., вибуло 4 966 чол. Ця тенденція не зазнала особливих змін і наступного року. На початок липня 1991 р. чисельний склад облпарторганізації становив вже 109 324 чол. За перше півріччя 1991 р. вибуло з лав КПУ 3 417 чол.; з них 874 чол. здали свої партквитки, оскільки були кардинально незгодні з політикою партії, 353 чол. головною причиною свого рішення вважали зниження авторитету партії, 991 чол. подав заяву через невдоволення ходом перебудовчих процесів та ін. Упродовж першого півріччя 1991 р. найбільшу кількість своїх членів втратили партійні організації Полтави (1546 чол.), Кременчука (537 чол.), Лубен (147 чол.), Миргорода (87 чол.)¹⁰.

З демократизацією суспільства комуністична партія здавала свої позиції і не тільки кількісно. Під тиском громадськості та рядових комуністів партійна номенклатура відмовлялася від майже узаконених пільг та привілеїв на продовольче забезпечення, медичне обслуговування та ін. Вже наприкінці січня 1990 р. бюро Полтавського обкому КПУ визнало за необхідне передати готель по Першотравневому проспекті у Полтаві в розпорядження міськвідділу охорони здоров'я, водночас було рекомендовано усім керівним працівникам області стати на медичне обслуговування за місцем проживання; у Миргороді адміністративний будинок міськкому партії та міськвиконкому було перепрофільовано під поліклініку. Крім того позачергова партійна конференція у Кременчуці, що відбулася 10 лютого 1990 р., на вимогу мітингуючих прийняла радикальне рішення: було оголошено недовіру бюро міськкому партії (за результатами голосування жоден із дев'яти членів бюро до складу міськкому не ввійшов), водночас обрані тимчасове бюро та комісія з підготовки звітно-виборчої партійної конференції. Були при-

йняті й інші рішення: конференція визнала недоцільним функціонування двох райкомів партії, громадсько-політичний центр (колишній міський будинок політосвіти) передавався у розпорядження міської ради, змінювався статус газети “Кременчуцька Зоря” та ін.¹¹ А вже у травні 1990 р. припинили свою діяльність райкоми партії як у Полтаві, так і Кременчуці. До речі, питання щодо ліквідації райкомів партії у цих містах неодноразово піднімалися і в окремих партійних первинних організаціях, що в певній мірі свідчило про присутність морально здорових сил у робітничому середовищі.

З 1990 р. розпочинався новий етап в історії нашої країни, який характеризувався передовсім відкритою боротьбою за владу, за усунення з політичної арени КПУ. Ця боротьба швидко переростала рамки стихійності і вже під час виборчих перегонів набула в області організованого та гострого характеру. В цілому ж вибори 1990-го р. на Полтавщині продемонстрували посилення впливу опозиційних сил, представники яких (передовсім від РУХу, Товариства української мови ім. Т. Шевченка, асоціації “Зелений світ” та інших громадських опозиційних організацій) змогли увійти до міських рад, зокрема Полтави та Кременчука. Попри свою нечисленність, їх активна позиція виявилась уже під час засідань перших сесій, коли зав’язалися гострі дискусії навколо питання про обрання керівних органів. А невдовзі – почали вноситися на розгляд та обговорюватися і найгостріші проблеми часу.

Так, перша спроба винести питання про підняття національного синьо-жовтого прапора на розгляд сесії міської ради відбулася у Кременчуці 24 серпня 1990 р. Незважаючи на блокування більшості прокомуністично налаштованих депутатів, ця акція врешті-решт завершилася успішно і без особливих правопорушень, набувши досить широкого резонансу в області¹².

Успішне проведення акції демократичними силами Кременчука спонукало їхніх однодумців з Полтави до подібних, більш рішучих кроків. До цього заходу полтавці готувалися ретельно: збирали у перехожих підписи про необхідність відродження національної символіки, розповсюджували перші демократичні газети. А напередодні власними силами зварили високу металеву щоглу для прапора. Крім того крайовою організацією НРУ було випущено і роздано листівки, в яких населення інформувалося про винесення питання щодо підняття синьо-жовтого прапора на розгляд сесії міської ради 27 вересня 1990 р., а мешканці міста того ж дня запрошувалися на церемонію освячення і підняття національного прапора в центрі Полтави. Звернення рухівців закінчувалося такими словами: “Нехай ця історична мить ще більше згуртує нас. Не будемо байдужими до своєї долі, бо немає в світі нічого дорожчого за вільну людину на вільній землі. Будьмо вільними! Будьмо народом, що підвівся з колін і прагне сам будувати своє життя”¹³.

Проте, як показали наступні події, цивілізованого підняття не вишло. Для компромісу не вистачило у той час просто здорового глузду. Протистояння рухівців з органами місцевої влади та громадянами, що не поділяли погляди РУХу, УРП, СНУМу “вихлюпнуло” на центральні майдани обласного центру, де на тривалий час було заблоковано рух транспорту і розпочався багатолюдний мітинг (за офіційними даними присутніх було бл. 5 тис. чол). З метою стабілізації ситуації депутати міськради спільно з лідерами опозиційних режиму партій прийняли компромісне рішення, внаслідок якого 27 вересня 1990 р. національні прапори таки було піднято на одному із центральних будинків міста, приміщенні кінотеатру ім. І. П. Котляревського¹⁴.

У ситуації різкого погіршення відносин між союзними регіонами та центром 17 березня 1991 р. відбулося проведення Всесоюзного референдуму, головна мета якого була в збереженні СРСР як оновленої федерації рівноправних суверенних республік. Водночас з референдумом на регіональному рівні було проведення опитування про майбутній статус України. Готували громадську думку органи місцевої влади спільно з партапаратом на всіх рівнях. Найвпливовіша газета краю “Зоря Полтавщини” навіть завела спеціальну рубрику “За суверенну соціалістичну Україну в оновленому союзі”. Тож не дивно, що полтавці у переважній своїй більшості, за підказкою багатотиражних і підконтрольних ЗМІ, висловились за життя у так званому оновленому Союзі. Але, незважаючи навіть на такі очікувані владою підсумки, було помітно, що ідея суверенності й незалежності України все більше оволодівала народними масами. Ця ідея вже відверто проголошувалася не лише на мітингах, організованих націонал-демократами, а й у середовищі низових ланок самої компартії, де конфронтація щораз посилювалась. Про те, що в результаті недолугої політики центру незворотні зміни відбулися і у свідомості людей, невдовзі засвідчили і серпневі події, коли фарсові обставини, абсолютна відірваність від реальності життя верхівка заколотників ледь не привела вкотре до торжества тоталітаризму.

Серпень 1991 р. підсумував черговий етап новітньої історії, відкривши нові перспективи її закономірного розвитку, в якому ДКНС (ГКЧП) був лише епізод, а демократичний поступ – об’єктивна реальність. А вже у вересні 1991 р. в Україні розпочалося активне творення державних інститутів. Воно проходило на тлі кволих спроб союзного центру відновити хоча б формально якісь важелі влади. У Москві продовжували видаватися укази, розпорядження ще чинного Президента СРСР М. Горбачова про ліквідацію військово-політичних органів у військах, заборону діяльності політичних угруповань, створення комітету з оперативного управління народним господарством СРСР та ін., але в Росії, а тим більше в Україні ці нововведення уже ніхто серйозно не сприймав навіть у глибинці. Намагаючись проводити політику в інтер-

есах власного народу, Президія Верховної Ради України видала Указ про передачу підприємств, установ та організації союзного підпорядкування, розташованих на території України, у власність держави.

Невдовзі, 4 вересня 1991 р., Верховною Радою України було прийнято історичне рішення – про підняття національного прапора над будинком українського парламенту. Певним чином це стало своєрідним поштовхом для прийняття аналогічних рішень у багатьох обласних центрах, в тому числі й у Полтаві, де 7 вересня синьо-жовтий прапор було урочисто піднято над будинком міськради, а наступного дня його було піднято на щоглі біля кінотеатру ім. І. П. Котляревського. Проте свою консервативність щодо багатьох гострих поточних питань і, зокрема, своє ставлення до національної символіки вкотре виявили депутати-обласники. Вже у вересні сесія Полтавської обласної ради, попри загальне національне піднесення, відхилила пропозицію демократичних сил Полтави підняти над будинком облради, а також занести до зали синьо-жовтий прапор. Незважаючи на численні звинувачення, пов'язані з діяльністю керівників облвиконкому в дні путчу, депутати виявили довір'я голові обласної ради – голові виконкому І. О. Гопоєву та його заступнику М. М. Ждану¹⁵. І лише наприкінці листопада 1991 р. відбулося довгоочікуване громадськістю засідання виконкому Полтавської обласної Ради народних депутатів, на якому було розглянуто питання про встановлення національного прапора біля будинку обласної ради. Інформуючи полтавців про це засідання, часопис “Зоря Полтавщини” від 30 листопада 1991 р. писав: “Ідучи назустріч Всеукраїнському референдуму, враховуючи пропозиції голів постійних комісій, ряду депутатів та керуючись постановою Верховної Ради республіки “Про прапор України”, виконком обласної ради вирішив до прийняття Конституції України встановити біля будинку обласної ради поряд з державним синьо-жовтий прапор”.

Референдум 1 грудня 1991 р. увійшов в історію України як день національної гідності нашого народу. “Так!” Незалежності сказали 94,9 % виборців області, які взяли участь у голосуванні, або 1 206 801 чол. Відповіли “ні!” всього 44 308 виборців, або 3,7 %. Найбільшу кількість голосів на Полтавщині серед кандидатів у Президенти України отримав Л. М. Кравчук – 905 555 (75 %). Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. став вирішальною подією на шляху до повної ліквідації центральних владних структур, його результати ще раз засвідчили, що полтавці свій остаточний вибір зробили на користь свободи і незалежності. І голос їх пролунав цього разу могутньо і впевнено¹⁶.

Таким чином, суспільно-політична ситуація на Полтавщині наприкінці 1980-х поч. 1990-х рр. розвивалася стрімко, у руслі тих подій, що відбувалися в Україні. Боротьба за незалежність України, руйнування компартійно-тоталітарної системи проходили в гострих політичних су-

тичках. Повільно, в умовах спаду виробництва, зростання цін, зростання спекуляції та злочинних елементів відбувався перехід до ринкових відносин. Водночас, як у весняній повені, набувало розмаху очищення духовних джерел і відродження національних традицій – запорука збагачення культурного життя краю.

¹ Державний архів Полтавської області (далі – Держархів Полтавської обл.), ф. п. 15, оп. 38, спр.246, арк. 15–17.

² Там само.

³ [Пустовіт Т. П.] “Просвіта” Полтавщини: від клубу однодумців до політичної сили // “Просвіта”: історія та сучасність (1868–1998). – Київ: вид-во “Веселка”, 1998. – С.339–342.

⁴ Держархів Полтавської обл., ф. п. 15, оп. 38, спр. 244, арк. 184–186.

⁵ Там само.

⁶ Держархів Полтавської обл., ф. р. 9122, оп. 1, спр. 9.

⁷ Держархів Полтавської обл., ф. п. 15, оп. 40, спр. 141.

⁸ Держархів Полтавської обл., ф. п. 15, оп. 40, спр. 124, арк. 8.

⁹ Там само, арк. 60–61.

¹⁰ Держархів Полтавської обл., ф. п. 15, оп. 40, спр. 225.

¹¹ *Гаркуша А.* Бюро висловлено недовір'я // Комсомолець Полтавщини. – 1990. – 13 лютого.

¹² Держархів Полтавської обл., ф. п. 15, оп. 40, спр. 182.

¹³ Листівка Полтавської Крайової організації НРУ // Поточний архів Полтавського обласного товариства “Просвіта” ім. Т. Г. Шевченка. Документ не зафондований.

¹⁴ Держархів Полтавської обл., ф. п. 15, оп. 40, спр. 182.

¹⁵ *Макаренко О.* Не перший раз у перший клас // Зоря Полтавщини. – 2001. – 26 верес.

¹⁶ За Україну, за її волю! // Зоря Полтавщини. – 1991. – 3 груд.

* * *

**Інформаційний лист секретаря Полтавського обкому
КП України А. Ковінька
ЦК КПРС про ситуацію в м. Кременчуці після
публікації статті Л. Косиченка у газеті “Сельская жизнь”**

19 березня 1988 р.

В газеті “Сельская жизнь” от 26 февраля с.г. была опубликована статья “Третье сожжение камышей”. Ее автор Л. Косыченко в сенсационной форме, местами непродуманно и необъективно изложил экологическую обстановку в г. Кременчуге, в частности связанную с работой завода белково-витаминных концентратов (БВК). Автор допустил резкие, категорические оценки типа: “Экологический сдвиг в районе Кременчуга сравнивают с рецептом самоубийства”, “Мы имеем дело не просто с невежеством, а с экологическим авантюризмом” и др.

Все это вызвало обостренное внимание и тревогу жителей города. Среди них начало формироваться определенное общественное мнение. Появились

рукописные обращения к населению принять участие в демонстрации против строительства и дальнейшей эксплуатации завода.

6 марта с. г. группа людей собралась возле Кременчугского горкома партии с лозунгами: “БВК – Чернобыль Кременчуга”, “Долой БВК!”.

С прибывшими встретились руководители горкома партии и исполкома горсовета, дали разъяснения, ответили на поставленные вопросы. “Инициативная группа”, которая возникла во время встречи, передала горисполкому требования закрыть БВК, усилить работу по выполнению природоохранных мероприятий на других предприятиях, улучшить медицинское обслуживание, снабжение населения продуктами животноводства.

Для изучения обстановки и принятия мер распоряжением облисполкома от 9 марта с.г. была создана областная комиссия во главе с заместителем председателя облисполкома т. Чичкало Б. В. Совместно с ней работают квалифицированные специалисты ряда министерств СССР и УССР, а также ученые некоторых научно-исследовательских институтов.

Для решения поднятых вопросов в Кременчуг выезжали заместитель председателя Совета Министров УССР т. Гладуш В. Д., зав.отделом ЦК Компартии Украины т. Коробко Б. И., инструктор ЦК КПСС т. Пахолков В. Г.

Разъяснительную работу проводит оперативная группа, которую возглавил секретарь обкома партии т. Матвиенко П. И. Внимание сосредоточено на следующих вопросах.

Экологическая обстановка. Она действительно не простая. По данным Украинского республиканского управления по гидрометеорологии Главной геофизической обсерватории имени Войкова, по уровню загрязнения атмосферного воздуха г. Кременчуг находится на 16 месте в республике. Выбросы вредных веществ в атмосферу от стационарных источников предприятий города за последние два года увеличились с 174,9 тыс. тонны до 187,5 тонны, в основном за счет заводов нефтеперерабатывающего, технического углерода, ТЭЦ. Объем выбросов завода БВК за 1987 год составил 0,06 процента, или 118,6 тонны, в том числе специфического белка – 2,5 тонны.

Предпринимаются меры по усилению работы на природоохранных объектах. Минмедбиопром СССР заверил, что в 1988 году будут полностью освоены средства, выделенные на эти цели. Миннефтехимпрому СССР предложено до 1990 года запроектировать и осуществить работы по созданию санитарной зоны для предприятий Северного узла.

Охрана здоровья людей. Проведенный анализ не выявил каких-либо характерных отклонений среди взрослого населения г. Кременчуга по сравнению с областными и республиканскими показателями. Однако наблюдается увеличение аллергических заболеваний детей, что вызывает озабоченность жителей города. Для уточнения причинной связи этих заболеваний от состояния окружающей среды необходимо провести глубокое специальное изучение. Поэтому комиссия предложила Минздравам СССР и УССР серьезно заняться этим вопросом.

Снабжение населения продовольствием. Выделяемые г. Кременчугу продукты из областных фондов на душу населения по всем показателям, кроме молока, выше областного центра и среднего уровня потребления в области. Областному управлению торговли поручено дополнительно выделить городу

фонды на молоко. Комиссия обратилась с просьбой к Министерству торговли СССР увеличить фонды на мясопродукты и животное масло.

Результаты работы комиссии по изучению экологической обстановки в городе будут рассмотрены на заседании облисполкома.

По всем этим вопросам людям было разъяснено. Обстановка в городе нормализовалась. Однако после публикации 15 марта с. г. в газете “Комсомольская правда” статьи “Бомба” почтальона Васильева” снова появились рукописные призывы к демонстрациям, морально-психологическая ситуация в городе усложнилась.

В условиях, когда так остро затрагиваются вопросы экологии, здоровья людей, когда нет однозначной оценки происходящего, трудно вести разъяснительную работу, успокаивать общественность.

Областные службы обратились в компетентные союзные органы с просьбой глубоко изучить данную проблему и на основании полученных выводов решить возникшие вопросы.

Сообщаем в порядке информации.

Секретарь обкома компартии Украины

А. Ковинько

Держархів Полтавської обл., ф.п. 15, оп. 38, спр. 246, арк. 15–18. Машинописна копія.

Інформаційний лист Полтавського обкому КП України про соціально-політичну ситуацію в області

26 липня 1988 р.

Партийные комитеты в некоторой степени активизировали идеологическое влияние на новые процессы, происходящие в условиях демократизации и гласности. Партийные, советские, профсоюзные работники, руководители предприятий и организаций чаще встречаются с трудящимися, отвечают на вопросы, которые волнуют людей. Неплохо зарекомендовали себя дискуссионные клубы молодежи на заводах, фабриках, в учебных заведениях.

Вместе с тем партийные комитеты, исполкомы местных Советов, профсоюзные организации не нашли эффективных форм воздействия на проведение митингов, которые стали стихийно проводиться в гг. Полтаве и Кременчуге по инициативе неформальных объединений.

Например, в областном центре 26 июня и 24 июля 1988 года состоялись митинги, в которых приняло участие в общей сложности около тысячи человек. Их организаторами были представители неформальной группы “Демократизация” и клуба “Рідне слово”.

На митингах поднимались вопросы, связанные с социально-экономическим развитием города, ненормальной экологической обстановкой, недостатками в работе сферы обслуживания и др.

В то же время нередко выдвигались необоснованные претензии, высказывались пожелания, не учитывающие реальной обстановки и возможностей, а то и демагогические заявления, рассчитанные на обывателя. На последнем митинге имели место оскорбительные выкрики в адрес отдельных работников партийных, советских и административных органов.

В своих ответах участникам митинга первый секретарь горкома партии т. Кива А. Е. и председатель горисполкома т. Оноприенко И. Н. стремились дать исчерпывающие разъяснения по поднятым вопросам. Однако не все они воспринимались частью присутствующих с пониманием.

Эти митинги вскрыли серьезные недостатки в организационно-пропагандистской работе, в информировании населения по жизненно важным вопросам.

Проведение митингов отдается на откуп неформальным лидерам, которые, используя такое положение, стремятся диктовать свою волю партийным и советским органам. Это следствие того, что многие партийные и советские работники еще не готовы вести публичную дискуссию и противодействовать демагогическим выпадам.

Поэтому с целью совершенствования работы в условиях демократизации и гласности, считаем необходимым:

1. Горкомам, райкомам партии, первичным парторганизациям организовать изучение общественного мнения, морально-психологического климата, активно вести воспитательную работу в трудовых коллективах, по месту жительства населения, используя агитплощадки, оперативно информировать горожан по интересующим вопросам, упреждать негативные проявления.

К этой работе постоянно привлекать членов выборных партийных, профсоюзных и комсомольских органов, идеологический актив, хозяйственных руководителей, депутатов местных Советов. Из их числа создавать оперативные группы, которые целесообразно использовать в первую очередь в публичных дискуссиях.

Повысить требовательность к руководителям всех рангов, давать принципиальную оценку каждому негативному поступку.

2. К 1 августа с. г. Полтавскому горисполкому определить постоянные места встреч, сходов, митингов общественности города. Их ведение поручать представителям органов власти. При горисполкоме создать информационно-координационный центр по изучению общественного мнения и работе с предложениями и критическими замечаниями трудящихся.

3. Правоохранительным органам принять меры по укреплению правопорядка и дисциплины, оперативно, в рамках закона, пресекать экстремистские проявления, вести профилактическую работу.

4. Областными газетам “Зоря Полтавщини” и “Комсомолец Полтавщини”, облтелерадиокомитету под рубрикой “Учимся демократии” не реже одного раза в месяц публиковать и передавать материалы, посвященные этой проблеме, предоставлять слово ветеранам войны и труда, передовикам производства, представителям интеллигенции и молодежи, а также разоблачать демагогов, тунеядствующих болтунов, обывателей, раскрывать их иждивенческие цели и намерения.

5. Отделам обкома партии знать обстановку в трудовых коллективах курируемых отраслей и организаций, через партийные комитеты, первичные парторганизации оперативно решать возникающие вопросы и проблемы.

[Підпис]

П. Матвиенко

[Підпис]

Н. Ждан

[Підпис]

И. Прищепа

Держархів Полтавської обл., ф. п. 15, оп. 38, спр. 244, арк. 184–186. Машинописна копія.

Із інформаційної записки Полтавського обкому КП України про релігійну ситуацію в області

7 вересня 1988 р.

В настоящее время в области зарегистрировано 52 прихода русской православной церкви, 21 общину евангельских христиан-баптистов, одно религиозное общество адвентистов седьмого дня. Кроме этого, на учете состоят шесть групп верующих, находящихся вне регистрации: евангельские христиане-баптисты в Крюковском районе г. Кременчуга, христиане веры евангельской в с. Миновка Полтавского района и с. Белецковка Кременчугского района, сторонники “совета церквей ехб” (баптисты – раскольники) в гг. Полтаве и Миргороде и группа иеговистов в г. Кременчуге. В последние годы удалось склонить на законный путь деятельности и зарегистрировать группы баптистов-раскольников в г. Пирятине и пос. Гоголево Великобагачанского района.

Надо отметить, что до 1988 года религиозная обстановка в области не проявлялась особенной активностью и сложностью. Однако сейчас этого сказать нельзя. Прежде всего, активизация церковников наблюдается в стремлении к созданию новых религиозных обществ и открытию церквей. Такие заявления поступили из городов Комсомольска, Пирятина и Лубен, Зеньковского, Гадячского, Кременчугского, Хорольского, Великобагачанского, Карловского, Лохвицкого, Кобеляцкого, Лубенского и других районов.

Одним из поводов такого явления есть так называемые неосвоенные культовые здания. Кстати, их в области 17, и 14 таких, которые используются под складские помещения.

В большинстве случаев требования об открытии церквей исходят не от рядовых верующих, а от отдельных лиц, бывших когда-то в церковном активе или стремящихся стать в руководстве вновь созданного религиозного общества.

Например, инициатором и, прямо скажем, подстрекателем людей к закрытию в бывшем церковном здании с. Каменные Потоки музея религии и научного атеизма и возобновления в нем богослужений выступает некий Кононенко, который в одно время был старостой Успенской церкви г. Кременчуга и уволен оттуда верующими за грубые нарушения финансовой дисциплины. Эти люди ходят по домам жителей села, собрали уже сотни подписей, а местные власти, в том числе и правоохранительные органы, действенных мер не принимают.

В г. Пирятине подобные “глашатаи” организовали на площади возле райисполкома митинг и тоже начали требовать убрать из бывшей церкви экспонаты музея революционной, боевой и трудовой славы и передать это здание под богослужения. Кстати, зачинщики этой акции были предварительно известны, но никто с ними в нужном плане не поработал, не смог предупредить и предотвратить массовое сборище приверженцев церкви.

Иногда на местах неправильно разъясняют людям причины отказа в создании нового религиозного общества, не могут убедить верующих, что для этого нет оснований. Например, в Хорольском райисполкоме, в г. Комсомольске ходатаям о создании религиозных обществ заявили, что не могут их заре-

гистрировать только из-за отсутствия молитвенных зданий. Это подтолкнуло верующих к поиску таковых.

Вспышка религиозной активности резко ощущается и среди сектанства, причем не столько в тех, что находятся вне регистрации, сколько в зарегистрированных общинах. Так, в г. Полтаве под видом празднования 1000-летия крещения Руси руководство местной общины ехб намеревалось провести массовое богослужение на центральном пляже р. Ворсклы. При этом готовились пригласительные билеты, были попытки отпечатать красочные объявления с целью расклеивания их по улицам города и т. п.

Во время празднования “Дня гончара” на стадионе пос. Опошня группа молодых людей верующих ехб в несколько десятков человек организовала распевание псалмов, призывала присутствующих там неверующих граждан обратиться к богу и посещать молитвенные дома общин ехб пос. Опошня и г. Полтавы. Когда представители органов власти предупредили их, чтобы прекратили свои действия, противоречащие существующему законодательству о культах, последние заявили, что этот закон отменен, что сейчас демократия и гласность и они действуют правомерно. Подобные высказывания следовали также и от пресвитера Глобинской общины ехб Вышаря, от пресвитера Полтавской общины ехб Семиона и других служителей культа.

Дело в том, что среди священнослужителей, а, следовательно, и рядовых верующих, существует неверное, ошибочное истолкование происходящих в нашей стране процессов демократизации общественной жизни. Из беседований с верующими, с сектантским активом, объяснений по поводу допущенных нарушений порядка видно, что многие из них, в том числе в зарегистрированных общинах, считают, что существующее законодательство о культах в условиях демократии утратило силу, все ограничения сняты и наступила вседозволенность. Отсюда появляются неоправданные претензии, попытки своеобразного нажима на местные органы власти. Дополнительным побудительным мотивом таких действий стали события, связанные с празднованием 1000-летия введения христианства на Руси.

Проекстремистски настроенные церковные вожаки решили, что им выпал шанс для установления своего контроля над верующими, разжигания фанатизма, особенно там, где они почувствовали, что местные органы власти проявляют нерешительность. Многие нарушения закона со стороны религиозников остаются безнаказанными. Такое попустительство, в частности, проявил к инциденту на стадионе пос. Опашни Зеньковский райисполком. А это только поощряет экстремистов к новым действиям. Они выдвигают требования полной отмены атеистического воспитания и в то же время беспрепятственной пропаганды религии – с использованием печати, радио, телевидения, предоставления им неограниченных связей с клерикальными центрами и организациями Запада, исключение контроля со стороны органов власти за их деятельность.

Факты экстремистских проявлений не должны вызывать у кадров затруднений в решении задач политической и правоохранительной работы, а тем более – растерянности. В любой ситуации необходимы взвешенность оценок и продуманность действий в соответствии с существующим законодательством и требованиями партии, направленными на демократизацию нашей общественной жизни.

...

Зав. отделом пропаганды и агитации
обкома компартии Украины

[Підпис]

И. Прищеп

Уполномоченый совета по делам религии
по Полтавской области

[Підпис]

И. Нечитайло

...

Держархів Полтавської обл., ф.п.15, оп. 38, спр. 244, арк. 84–87. Машинопис-на копія.

**Звернення колишнього політв'язня М. Г. Кульчинського
до краян про створення у Полтаві культурологічного товариства
“Рідне слово” та необхідність відродження української
мови і культури**

б/д (не пізніше 1989 р.)

Шановні полтавці!

Процес демократизації і перебудови в житті країни набирає силу: висвітлюються білі плями нашої історії, дається сувора, але справедлива оцінка темним часам культу Сталіна, застійним часам 70 – початку 80 років. Поряд з іншими гострими питаннями нашого життя, що ми успадкували з тих часів, – національне.

В доперебудовні часи вважалося, що тут у нас немає і не може бути жодних проблем. Але події в Нагірному Карабасі, інших національних республіках показали, що це не так.

Для національного життя нашої республіки характерний процес – втрата значною частиною українського народу своєї мови і культури. Мільйони українців Лівобережної України уже втратили рідну мову і культуру і цей процес набирає силу, охоплюючи все нові й нові території. Полтава і Полтавщина не є винятком: зменшується кількість українських шкіл, основна маса жителів міста не хоче віддавати в них своїх дітей. Навіть вчорашні жителі села і ті прагнуть, щоб їх діти вчилися “на культурному мові”.

Докорінна зміна ситуації може настати тільки з поворотом всієї нашої держави обличчям до української мови і культури. Певні ознаки цього вже є: українські письменники активно борються за те, щоб новозбудовані школи були українськими, щоб українська школа повернулася до вищої школи, державних установ, кінематографу, науки... Зараз після всенародного обговорення Верховна Рада УРСР накінець прийняла Закон про мови. Можливо, не все в ньому викликає захоплення, але перший крок уже зроблено. Далі все буде залежати від нас – людей. Всі ми повинні зрозуміти, що крім продовольчої проблеми, проблем екології, соціальної справедливості існує і проблема рідної мови і культури.

ПОЛТАВСЬКЕ ТОВАРИСТВО “РІДНЕ СЛОВО” ЗАКЛИКАЄ ПОЛТАВЦІВ ПОВЕРНУТИСЯ ОБЛИЧЧЯМ ДО РІДНОЇ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ: віддавати своїх дітей в українські дитсадки, школи, сміливо ставити питання про переведення дитсадків та шкіл на українську мову навчання з тим, щоб процентне співвідношення українських та російських дитсадків та шкіл відпо-

відало процентному співвідношенню українського та російського населення міста Полтави.

ВСІХ, КОМУ НЕ БАЙДУЖА ДОЛЯ МОВИ І КУЛЬТУРИ ВЛАСНОГО НАРОДУ, ЗАПРОШУЄМО ДО ТОВАРИСТВА “РІДНЕ СЛОВО”.

Микола Кульчинський.

Поточний архів Полтавського товариства “Просвіта” ім. Т. Шевченка. Документ не зафондовано. Оригінал.

**Спецповідомлення чергового УВС Полтавської області
Полтавський обком
КП України про підняття національного прапора
у м. Кременчуці**

27 серпня 1990 р.

24 августа 1990 года в 9 часов в г. Кременчуге начала работу сессия горсовета. При обсуждении повестки дня демократическим блоком было внесено предложение о включении вопроса по националистической символике. При голосовании этот вопрос был не включен.

В знак протеста представители демблока в количестве 57 чел. покинули зал заседания. Так как кворума для проведения сессии не было, для решения вопроса о продолжении работы была создана совещательная комиссия. В 16 часов 30 минут сессия продолжила работу, включив в повестку дня вопрос о национальной символике. Возле здания горсовета находились члены РУХа в количестве 50 человек. В 18 часов 20 минут с импровизированной трибуны митинг открыл народный депутат СССР Куценко Н. А., где присутствовало около 2 тысяч чел. В 19 часов 5 минут шесть священнослужителей с г. Чернигова и Ивано-Франковска провели церемонию освящения желто-голубого флага, а в 19 часов 40 минут был поднят флаг на самодельном флагштоке возле здания горсовета. В 20 часов 45 минут митинг закончился. С 21 часа 10 минут до 21 часа 30 минут проходила церемония освящения памятника Шевченко Т. Г. по ул. 1 Мая, где было около 300 человек.

В 21 час 35 минут прибыло 4 автобуса и 1 автомобиль из Ивано-Франковска (около 150 человек) членов РУХа, которые на площади Победы встретились с членами РУХа г. Кременчуга.

Два автобуса и автомобиль выехали в направлении г. Луганска, а 2 с артистами – жители Ивано-Франковска остались в г. Кременчуге. У представителей РУХа Ивано-Франковска имеются 8 носимых радиостанций, работающие на милицейской волне, которые они получили в Ивано-Франковском ГОВД. Нарушений общественного порядка не было.

Дежурный УВД
Полтавской области

[Підпис]

В. В. Сватенко

Держархів Полтавської обл., ф. п.15, оп. 40, спр. 182, арк. 80. Оригінал.

**Інформація виконуючого обов'язки начальника Полтавського
обласного управління внутрішніх справ обкому КПУ
про події у Полтаві 27 вересня 1990 року**

28 вересня 1990 р.

27 сентября 1990 г. возле здания областной филармонии, где проводилась сессия горсовета, с 10 до 17–30 часов постоянно находилось 20–30 человек, членов НРУ, СНУМа и УРП, выставивших желто-голубые и черно-красные флаги, плакаты. Основное требование собравшихся – решить вопрос об установлении в центральной части города желто-голубого флага.

Депутатской комиссией городского совета до сессии проводилось изучение мнения полтавчан о национальной символике, и поскольку в большинстве своем мнение не однозначно, при рассмотрении этого вопроса на сессии депутаты решили определиться по результатам II сессии Верховного Совета УССР. Однако, с целью давления на депутатов, к 18-00 часам к зданию филармонии собралось около 700 человек, которые по ул. Октябрьской, скандируя “Ганьба КПРС”, двинулись в сторону площади Луначарского. Неорганизованная толпа перекрыла движение общественного транспорта в районе площади.

Отдельные представители политизованных объединений срывали штанги с троллейбусов, преграждали путь автобусам и автомашинам, что вызывало справедливое возмущение полтавчан. Движение общественного транспорта было парализовано в течение 3-х часов. После остановки движения на площади собралось около 5 тысяч человек.

Многие депутаты городского совета, ориентируясь в обстановке, принимали попытки совместно с правоохранительными органами восстановить движение, не допустить нарушение общественного порядка. Другие же, как депутат Кульчинский Н.Г., обращались к собравшимся на площади провести здесь митинг в знак протеста и требовать установления желто-голубого флага.

В десятом часу вечера собравшиеся на площади по призыву депутата Кульчинского Н. Г. и лидера НРУ Келыма А. И. выдвинулись к зданию горисполкома, где был организован митинг. Выступающие на митинге в резкой форме высказывались в адрес КПСС, областных партийных и советских органов, депутатского корпуса, не разделяющего их точку зрения.

Активное участие в проведение этой акции приняли отдельные члены СНУМа и УРП, прибывшие из других областей. Среди них имелись депутаты иногородних районных Советов Онисьяк Ростислав Михайлович депутат Пустомитовского районного Совета Львовской области.

Собравшиеся на митинг требовали вернуть флагшток, который был изъят как вещественное доказательство у гр-на Педченко В. Г., члена УРП, проживающего по адресу пер. Тыловой, 3. Гр-н Педченко В. Г. самовольно использовал электроэнергию путем подключения к линии электропередач в обход счетчика для проведения сварочных работ по изготовлению в своем хозяйстве флагштока. По заявлению городского отдела энергосбыта 27.09.1990 г. оперативной группой Октябрьского РОВД осуществлен выезд на место и задокументированы противоправные действия. Решается вопрос о привлечении гр. Педченко В. Г. к ответственности.

Обращение работников милиции с призывами к здравому смыслу, к уважению законного распоряжения горсовета не нашли поддержки.

С целью стабилизации обстановки депутаты горсовета вместе с руководителями неформальных объединений сели за стол переговоров и приняли компромиссное решение: разрешить собравшимся временно вывесить желто-голубые флаги на здании кинотеатра им. Котляревского. После этого страсти улеглись.

Митингующие двинулись к кинотеатру и на его фасадной стороне установили 3 желто-голубых флага, сопровождая эту акцию песнопением, бурным восторгом. Спустя полчаса стихийно возникший митинг закончился и, оставив охрану флагов, присутствующие разошлись.

В УВД создана и работает группа по документированию противоправных действий участников несанкционированных мероприятий.

Информируя о вышеизложенном, рекомендуем обязать партийных, советских, хозяйственных руководителей усилить воспитательную и разъяснительную работу в трудовых коллективах и среди населения.

И.о. начальника управления

[Підпис]

Н. А. Кузь

Держархів Полтавської обл., ф. п. 15, оп. 40, спр. 182, арк. 82–84. Оригінал.

**Повідомлення в.о. прокурора Полтавської області
обком КП України про масові зібрання населення
та підняття національного прапора у Полтаві**

31 жовтня 1990 р.

27.09.1990 года состоялась сессия Полтавского городского Совета народных депутатов, которая проходила в здании областной филармонии. Возле здания филармонии с 10 часов до 17 часов 30 минут постоянно находилось 20–30 человек НРУ, СНУМа и УРП с желто-голубыми и черно-красными флагами и плакатами. Основное требование собравшихся – решить вопрос об установлении в центральной части города желто-голубого флага.

До проведения сессии городского Совета депутатской комиссией проводилось изучение мнения полтавчан о национальной символике. Поскольку в большинстве своем мнение полтавчан неоднозначно, при рассмотрении этого вопроса на сессии депутаты решили определиться по результатам второй сессии Верховного Совета УССР.

Однако, с целью оказания давления на депутатов, к 18 часам у здания филармонии собралось около 700 человек, которые по ул. Октябрьской, скандируя лозунг “Ганьба КППС”, двинулись в сторону площади им. Луначарского. На площади толпа перекрыла движение общественного транспорта.

Отдельные представители политизированных объединений срывали штанги с троллейбусов, преграждали путь автобусам и автомашинам, что вызвало справедливое возмущение полтавчан. Всего на площади собралось около 5 тысяч человек.

Движение общественного транспорта было парализовано в течение 3 часов.

Активное участие в проведении этой акции приняли отдельные члены СНУМа и УРП, прибывшие из других областей, а также депутаты иногородних районных Советов.

По факту организации и активного участия в групповых действиях, нарушающих общественный порядок, что было сопряжено с явным неповиновением законным требованиям представителей власти и повлекло за собой нарушение работы транспорта, прокуратурой г. Полтавы была проведена проверка и 01.10.1990 г. возбуждено уголовное дело по признакам преступления, предусмотренного ст.1873 УК УССР. Для расследования уголовного дела создана следственно-оперативная группа. Расследование уголовного дела проводится согласно плана.

В настоящее время следственно-оперативной группой проводятся мероприятия по установлению всех лиц, которые принимали активное участие в беспорядках.

Ход расследования контролируется прокуратурой области.

О результатах расследования будет сообщено дополнительно.

И.о. прокурора области

[Підпис]

В. В. Кривобок

Держархів Полтавської обл., ф. п.15, оп. 40, спр. 182, арк. 88–89. Оригінал.

**Заява представників демократичних сил Полтавщини
про спротив з боку місцевої влади відзначити річницю
прийняття Декларації про державний суверенітет України**

23 липня 1991 р.

Святкову маніфестацію 16 липня в День Незалежності демократичні організації Полтави розпочали від будинку обласної Ради народних депутатів, яка уособлює собою владу на Полтавщині.

Та не гостинно зустріла полтавців площа біля будинку обласної Ради! Не побажали зустрітися з виборцями в цей, офіційно проголошений Верховною Радою святковим день депутати, які напередодні в приміщенні філармонії клялися в вірності Декларації про суверенітет та народу України!

Чи не злякалися народні обранці свого народу, виставивши проти нього замість себе щільний кордон міліції з кийками? (Так, у повній бойовій готовності відзначила річницю прийняття Декларації про державний суверенітет України міліція Київського РВВС, очолювана особисто начальником райвідділу Кушніром С. П. та замполітом Барсуковим М. П.)

Це ще раз підтверджує, що одна справа проводити “урочисті збори трудящих”, згідно спущеного зверху циркуляру, під звуки гімну останньої в світі імперії (“Союз нерушимый республик свободных сплотила на веки великая Русь...”), а зовсім інша – дії виборців, які прагнуть справжнього, а не паперового суверенітету України.

Від обласної Ради колона полтавців з синьо-жовтими прапорами рушила до пам’ятника основоположнику нової української літератури Івану Котляревському, біля якого на існуючій щоглі і був піднятий національний український синьо-жовтий прапор, що було логічним проявом віри в Декларацію про державний суверенітет України. Та вночі прапор було нагло зірваний...

А що ж місцеві власті? Адже коли хтось облив фарбою постамент пам’ятника Леніну, то була порушена кримінальна справа. А тут наші “обранці” мовчать: циркуляру відносно прапора не було! Прийняла Верховна

Рада рішення про святкування Дня Незалежності – і в нас “вірнопідданих” проводять “урочистості”, прийме уряд синьо-жовтий прапор – і “наші” піднімуть та ще й будуть клястись, що давно його домагалися! Та чи зміниться їхня антиукраїнська сутність?

Обурюючись актом наруги над нашим прапором та фарисейством місцевої влади, яка ігнорує волевиявлення значної кількості полтавців (під час референдуму біля 37 % полтавців проголосували проти Союзу, тобто за незалежність України – а це ж було ще до павловського підвищення цін!), ми переконані, що лише проклята рука могла поглумитися над священними домаганнями народу до державної незалежності, яку уособлює святиня України – національний синьо-жовтий прапор!

Виходячи з вищесказаного і враховуючи природне право на встановлення національного прапора в проголошений Верховною Радою День Незалежності, вимагаємо: рішення виконкому міської Ради народних депутатів про охорону піднятого полтавцями синьо-жовтого прапора; порушення кримінальної справи та покарання винних у нарузі над національною святинею;

Звертаємось до засобів масової інформації з проханням обнародувати цю заяву та в подальшому більш активно сприяти відродженню України.

Полтавські міські організації

Народного Руху України,

голова

Микола Кульчинський

Товариства української мови

голова

Ганна Кіященко

Демократичної партії України,

голова

Сергій Скриль

Асоціації “Зелений світ”,

член Ради

Валентин Худін

Українська республіканська партія

І. О. Овсій

Партія демократичного відродження

України

І. П. Яковенко

Поточний архів Полтавського обласного товариства “Просвіта” ім. Т. Шевченка. Документ не зафоновано. Копія.

На основани архивних документів анализируется общественно-политической жизни Полтавщины в период перестройки 1985–1991 гг. Автор излагает свою точку зрения на события и демократические преобразования в области.

Ключевые слова: документи; Полтавская область; перестройка; демократизация; национальная символика; независимость Украины.

There are analyzed the socio and political life of Poltava Region during the reconstruction period of 1985–1991 on the basis of archival documents. The author gives its point of view of events and democratic reforms in the region.

Keywords: the documents; Poltava Region; reconstruction; democratization; the elections; the national symbols; the Independence of Ukraine.